

Kirkens møbler

af Charlotte Boje H. Andersen

I vinter- og forårmånederne 2011 var der på Thisted Museum en særudstilling om kirker, der tog udspring i bogen Kirkerne i Thy, udgivet i 2009. Genstande fra museets magasin blev i et samspil med billeder fra egnens kirker brugt til at fortælle den mere end 800 år lange historie, kirkerne repræsenterer. Udstillingen rummede bl.a. de genstande, der præsenteres i denne artikel.

Kirkerne i Thy har udgjort rammerne for thyboernes religiøse liv i mere end 800 år. Hvor selve kirkerummet som oftest er det samme, har kirkelige strømninger gennem tiden medført ændringer i såvel gudstjenestens form som inventarets udseende og brug. Særligt tiden efter reformationen er tydeligt repræsenteret i vore kirker, hvor prædikestol og stolerækker samt altertavler som regel er fra tiden omkring 1600. I nogle tilfælde har man bevaret de gamle, katolske altertavler, ligesom de smukke romanske døbefonte har været anvendt til barnedåb i mange generationer, siden kirkerne blev opført sidst i 1100-tallet. Ud over dette inventar, der har centrale funktioner i gudstjenesten, er der bevaret enkelte eksempler på de møbler, som også har stået i kirkerummet. I kister og skabe har man gemt det kostbare kirkesølv, når det ikke var i brug, ligesom også bøger og messeklæder har været opbevaret forsvarligt heri. Man må forestille sig, at alle kirker har haft sådanne kister og skabe, men de har sjældent overlevet til i dag.

Kisten fra Ø. Vandet Kirke

Et af museets ældste møbler er den store træ-kiste fra Øster Vandet Kirke. Egetræskistens sider er fremstillet af vandrette planker, der er notet ind i lodrette hjørnestykker. Dette kaldes en bulkonstruktion, og denne byggeform

er kendt helt tilbage fra bl.a. oldtidens husbyggerier, hvor de sammennotede planker har dannet en tæt væg. På kistens gavle sidder udvendige, vandrette lister, der har gjort kisten stabil. Låget består af tre planker, der holdes sammen af revler på undersiden. De lodrette planker i kistens hjørner fungerer som ben, der er et stykke længere end kistens sider. Egentlige jernbeslag til at holde kistens dele sammen har som udgangspunkt ikke været nødvendige.

Alligevel har kistens hjørner på et senere tidspunkt fået påsat jernbånd, som har støttet konstruktionen. Der er også rester af forrustede hængselbånd, der går hen over låget. Disse bånd må ligeledes være sekundære, da de går ind over lågets udsmykning. Låget er nemlig prydet af udskæringer, to firpasformede felter, der dog er noget udvisket af tidens tand. Denne udsmykning er sammen med kistens form med til at datere møblet til senmiddelalderen – 1400- eller 1500-tallet. Låsen må ligesom de omtalte beslag være af nyere dato, for kirkens regnskaber nævner, at kisten manglede en lås i 1690.

Åbner man kisten, er der et stort rum og i den ene side en såkaldt læddike, en lille skuffe med låg, der var beregnet til småting eller særlige værdigenstande.

Da kisten kom på museum, havde den afkortede ben, formentlig fordi de oprindelige

ben var medtaget af fugt og råd. Ved en restaurering i 1939 blev kisten sendt til Den Gamle By i Århus, hvor konservator Peter Bang Termansen tog den under kyndig behandling, og benene blev forlænget.

Kisten er en såkaldt fodkiste, hvor benene har hævet kistebunden op over det fugtige gulv. At kistens ben var blevet afkortet antyder netop, at kisten har stået fugtigt, og at det har været godt for kistens indhold, at den ikke stod direkte på gulvet. Låsen viser, at den har været brugt som møbelkiste – altså til opbevaring. Heri har kirkens tekstiler været opbevaret sammen med bøger og måske altersølvet. Kisten bærer tydeligt præg af reparationer og tilføjelser. Der er tale om et solidt og anvendeligt møbel, som man har passet på i århundreder og ikke bare skiftet ud efter forgodtbefindende.

Man må formode, at kister har været at finde i de fleste hjem i middelalderen, egentlige skabe og skuffemøbler kendte man ikke på den tid. Også kirkerne har haft behov for opbevaringsmøbler – og eftersom kirkerne har budt på bedre bevaringsforhold, er der på landsplan bevaret flest middelalderlige kister, som stammer fra kirker. Nationalmuseets store samling af kister og skabe kan man se på Nyborg Slot, og her spænder samlingen fra solide fodkister, der minder om kisten fra Øster Vandet, til noget mere prangende eksemplarer med fornemme gotiske udskæringer, smedjernesbeslag og malede udsmykninger.

Vægskab fra Vestervig

Et andet opbevaringsmøbel i museets samlinger er et lille vægskab, der stammer fra

Kisten fra Øster Vandet Kirke er fra 1400- eller 1500-tallet. Jernbeslagene og låsen er senere tilføjelser. Foto: Klaus Madsen.

Vestervig. Ifølge museets optegnelser blev skabet – et såkaldt sakristiskab – i 1799 købt på auktion i Vestervig. Det var gårdmand Thøger Sørensen på Kærgaard i Vestervig sogn, som købte skabet, og det forblev på gården i generationer. Herfra erhvervedes det midt i 1900-tallet til Thisted Museum. På det tidspunkt var skabet noget medtaget, men en restaurering har gjort det egnet til udstilling.

Skabet angives at stamme fra Vestervig Kirke, og betegnelsen sakristiskab antyder, hvor skabet har været placeret i kirken. Et sakristi er et rum i tilknytning til koret, hvor man opbevarede de værdifulde ting, der blev brugt i gudstjenesterne – altersølv, bøger og messeklæder; det var også i det rum, præsten foretog omklædning til messeklæder. Derudover blev vigtige dokumenter, skøder og penge opbevaret her, f.eks. i en kiste. Der var kun adgang til sakristiet fra koret, og dermed var det et sikkert rum, lukket med en solid dør og med gitter for vinduerne.

Siden restaureringen i 1917-21 har Vestervig Kirke ikke haft sakristi, men der er registreret spor efter to mindre, kvadratiske rum på hver side af koret, der kun har adgang herfra. Disse tolkes som sakristier og er en del af grundplanen i den store romanske klosterkirke, der blev bygget i 1100-tallet. I klostertiden har både kirke og sakristi rummet prægtigt inventar og fine bøger; Vestervig Kloster var særdeles rigt. Efter reformationen blev klosteret herregård og kirken sognekirke, og det er fra denne tid, museets vægskab fra Vestervig stammer. Heri har man formentlig opbevaret kirkens altersølv eller det indviede nadverbrød.

De ældste kendte skabe fra dansk sammenhæng er fra middelalderen, og disse er alle konstrueret som indbyggede skabe, der sad i murede nicher. Fritstående skabe kom først til i renæssancen. At skabet fra Vestervig er konstrueret til indbygning, viser de groft

Indbygget skab fra Vestervig. Lågernes udsmykning placerer skabet i renæssancen og stemmer overens med det formodede årstal 1616 på den nederste låge. Foto: Klaus Madsen.

forarbejdede sider; kun forsiden har man gjort noget ud af. Skabet er bygget som en rektangulær kasse, delt i to rum og forsynet med en udsmykket forside. Skabet har to rum, der lukkes med hver sin låge. På den øverste låge ses et noget slidt nøglehul. Langs skabets

Dør fra Stagstrup Kirke. Foto: Klaus Madsen.

kanter er monteret kanelerede lister, som dog er delvis fornyede ved restaureringen.

Lågerne har hver et arkadefelt, bestående af rundbuer over flade kapitæler og joniske pilastre (flade søjler med dybe riller). Buerne er udsmykket med tandsnit. Der er udskåret rosetter over den øverste låges arkade.

I hjørnerne over buen er på den nederste låge indskåret et tal, formentlig årstallet 1616. Dermed har vi skabets datering, og udsmykningen er også helt typisk for renæssancen, hvor man var stærkt inspireret af den antikke tradition. Samme udsmykning med arkadefelter og pilastre finder vi på kirkernes prædikestole og stolestader fra denne periode.

Dør fra Stagstrup

Kirkerummet er indviet og adskilles fra omgivelserne ved døren. Der er megen symbolik knyttet til døråbninger og dørtærskler, og også derfor skal en kirkedør være solid og udformet eller udsmykket på en måde, der passer ind i sammenhængen. Kirkedøren skal både kunne lukkes forsvarligt for at beskytte rummet og åbnes på vid gab for at lukke menigheden ind.

I de fleste kirker er dørene formentlig blevet skiftet ud flere gange, eftersom det danske klima ikke giver de bedste bevaringsforhold for træ. Museet fik i 1928 overdraget en af disse udtjente døre, en dørfløj fra syddøren i Stagstrup Kirke. Den er konstrueret af lodrette planker, der bundet sammen af lodrette og vandrette jernbeslag, som er

fastgjort med nitter. De vandrette, lidt smalle jernbånd er udsmykket med et indpunsllet trekantsmønster.

Beslagene danner 16 rektangulære felter, og i de fire midterste felter er bogstaver af jern AMWA og årstallet 1775. Døren er forsynet med et udsmykket nøglehulsbeslag, og i et ligeledes udsmykket beslag sidder en solid dør-ring, der har fungeret som greb. Med ringen har man trukket døren i, mens det egentlige låsetøj har siddet på dørens inderside. På dørens ene langside danner et lodret jernbeslag øverst en tap, der har holdt døren fast i et hængsel – en tilsvarende tap har været for neden, men er nu tæret væk. Dørens nederste del er i øvrigt medtaget, og den har været godt slidt, inden den blev udskiftet.

Vi kender ikke navnene bag initialerne AMWA, men de vil typisk repræsentere dem, der ejede kirken i 1700-tallet, og som sikkert også donerede andet inventar til kirken. Således ser vi ofte initialer eller navne på prædikestole, alterstager, stolegavle og andet inventar, hvor giveren har haft ønske om at blive husket.

Man finder en lignende dør i Hvidbjerg Kirke på Thyholm, her daterer beslagene døren til 1668.

Charlotte Boje Hilligsø Andersen
Født 1969. Middelalderarkæolog. Museumsinspektør ved Museet for Thy og Vester Hanherred

Litteratur

Danmarks Kirker Thisted Amt. København 1940-42.

Charlotte B. H. Andersen, Else Bisgaard, Henrik Bolt-Jørgensen og Jytte Nielsen: Kirkerne i Thy. Thisted 2009.

Gorm Benzon: Gamle danske døre. København 1979.

Niels-Knud Liebgott: Kister og skabe. København 1975.